

УДК 336.531.2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ірина Чапля

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна 79000, тел. (032) 239-46-02,
e-mail: iryna.chaplia@gmail.com*

Проаналізовано сучасні тенденції здійснення державного інвестування у країнах Центральної та Східної Європи. Досліджено динаміку державних інвестицій в історичній ретроспективі протягом трансформаційного періоду країн регіону. Здійснено порівняння показників державного інвестування між групами досліджуваних країн та співставлення цих показників із аналогічними для високорозвинутих держав, таких як США.

Ключові слова: бюджетна інвестиційна політика, трансформаційний період, країни Центрально-Східної Європи.

Розпад соціалістичної системи протягом 1989–1991 років надав змогу державам Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) закласти підвалини для сталого економічного розвитку та покращеного рівня життя людей. З цього моменту за короткий період часу держави ЦСЄ успішно пройшли два визначні етапи трансформації, перша з яких полягала у переході від планової до ринкової економічної системи, а друга – у період до вступу та безпосереднього приєднання до ЄС. Ці країни значно підняли свої національні стандарти та продовжують розвиватися у напрямі досягнення сталого економічного зростання.

З огляду на факт завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у грудні 2011 року та парафування цієї Угоди у березні 2012 року, контекст обраного європейського напряму руху нашої держави зумовлює актуальність обраної теми. Заслуговує уваги, зокрема, практика держав ЦСЄ щодо ефективного використання державних ресурсів та проведення якісної бюджетно-податкової політики для досягнення цілей економічного зростання та стабільності, що супроводжувало розвиток досліджуваних країн протягом усього постсоціалістичного періоду.

Невід'ємною та однією з найважливіших складових державних видатків є стаття витрат на інвестиційні цілі, через які держава робить внесок у своє економічне зростання. Фіscalна позиція уряду, тобто те, скільки він витрачає, а також композиція таких витрат здійснюють прямий вплив на досягнення цілей розвитку. Країни ЦСЄ суттєво відрізняються за своїми фіiscalними позиціями, обсягом державних видатків та способом розподілу останніх між різними секторами, цілями та пріоритетами. Видатки на одні галузі здійснюють більший внесок у економічне зростання, ніж видатки на інші, тому

бюджетні витрати країн ЦСЄ доцільно розглядати через призму економічних та соціальних цілей. Теоретичні проблеми розвитку інвестиційних процесів і питання ролі держави в них завжди посідали важоме місце у системі наукових досліджень практично усіх економічних шкіл і течій. Для того, щоб аналізувати практику країн стосовно регулювання інвестиційної діяльності, необхідно спершу дослідити науково обґрунтовані засади такої державної діяльності. З огляду на це, подаємо коротку характеристику найважливіших напрямів сучасної економічної теорії, які займалися дослідженням участі держави у інвестиційних процесах.

Особливе місце серед економічних теорій, що описують інвестиційну діяльність як важливу компоненту економічної політики, безперечно, належить Дж. М. Кейнсу, який на уроках Великої депресії розробив загальну теорію зайнятості, процента і грошей, ідея якої полягала у необхідності державного регулювання інвестиційних процесів та формуванні інвестиційного середовища за умов кризового розвитку [1].

Кейнс уперше вказує на необхідність стимулювання інвестиційного процесу шляхом втручання держави в економіку через стимулювання ефективного попиту. Вважаючи визначальною складовою останнього інвестиційний попит (виробниче споживання), Кейнс пропонує впливати на інвестиційні процеси за допомогою грошово-кредитної та бюджетної політики [1].

Підходи Кейнса щодо інвестиційної моделі суспільства були доповнені і розвинуті неокейнсіанською школою, зокрема Е. Хансеном, Р. Харродом, Дж. Хіксом, О. Домаром, П. Самуельсоном та іншими [2]. Їхні висновки зробили важомий внесок у теорію формування моделей інвестиційного регулювання макроекономічної рівноваги. Ними було розроблено нові підходи щодо аналізу інвестиційних процесів з акцентом на національних особливостях розвитку макросистеми за умов інтернаціоналізації. На перший план виносили проблеми створення інституціональних зasad регулювання інвестиційного процесу. Інноваційне інвестування визначали обов'язковим і головним носієм іноземних інвестицій [2].

Заслуговують уваги також теорії інституціоналізму та неоінституціоналізму, представники якої, зокрема Т. Веблен, А. Шпітгоф, Р. Кроуз, Дж. Б'юкенен, Д. Норт та інші, провідну роль відвели державному управлінню розвитком економіки, обґрунтували доцільність побудови інституціональної економіки, а також розкрили механізм окремих етапів інвестування провідних галузей національних господарств [2].

Функцію держави Т. Веблен вбачав у створенні сприятливого економічного середовища для інвестування, здійсненні нею витрат на формування технологічної структури та спрямуванні розвитку бізнесу в необхідне русло на основі інвестиційного забезпечення [2].

Галузевий підхід до проблеми участі держави в інвестиційному процесі притаманний А. Шпітгофу. А головними напрямами діяльності держави, за ним, мали бути такі [2]:

1.1.1. інвестування в пріоритетні галузі економіки, які дають змогу отримати надвисокі прибутки;

1.1.2. обґрунтування доцільності інвестування галузей, котрі базуються на новітніх технологіях і природних перевагах;

1.1.3. заперечення інвестиційної активності лише під тиском нагромадженої маси позичкових капіталів;

1.1.4. наявність межі інвестування у разі виникнення процесу інвестиційного насичення.

Об'єктом дослідження нашої статті є процес державного інвестування у країнах ЦСЄ у трансформаційний період. Отож, після аналізу теоретичних аспектів здійснення державного інвестування слід перейти до дослідження теми на практиці.

Щоб проаналізувати динаміку державних інвестицій у постсоціалістичних країнах ЦСЄ, доцільно буде згрупувати держави. Отже, розглянуто три групи країн: держави Балтії, Вишеградську Четвірку (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина) та ЦСЄ-3 (Болгарія, Румунія, Словенія). З метою порівняння обчислених показників із рівнем державного інвестування у високорозвинутих країнах, у дослідженні використано аналогічні показники для США.

Країни Балтії характеризуються відносно високими показниками часток державних капіталовкладень у формування основного капіталу, про що свідчить рис. 1.

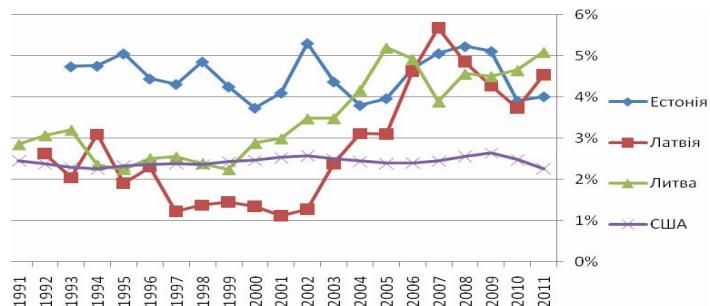

Рис. 1. Державні інвестиції країн Балтії та США упродовж 1991–2011 рр., % ВВП. Розраховано автором на основі даних АМЕСО [3].

З рис. 1 бачимо, що порівняно зі США, Прибалтійські країни демонструють значно активнішу державну політику щодо внутрішнього інвестування. Однак принциповою різницю є те, що тенденція державних капіталовкладень у США є стабільною і коливається у межах 2,5 % від ВВП, тоді як у прибалтійських країнах аналогічні показники різко коливаються від 1 % ВВП до майже 6 % ВВП протягом усього досліджуваного періоду, і, очевидно, значною мірою чутливі до впливу різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників. Середнє значення показника частки державних капіталовкладень прибалтійських держав протягом досліджуваного періоду становить 3,6 % ВВП, тоді як у США аналогічне значення – 2,4 % ВВП. Проаналізуємо галузеву структуру

державних інвестицій для того, щоб дослідити, чи вищі значення показника у Прибалтиці означають більшу ефективність порівняно зі США.

З огляду на амплітуду коливань показників у країнах Балтії, окрім її уваги заслуговує аналіз державної інвестиційної політики в історичній ретроспективі з урахуванням важливих подій в економічному житті цих держав. Наприклад, після початку трансформаційного періоду з 1992 до 1997 років у всіх трьох державах помітна тенденція нестабільності показника часток та їхнього падіння наприкінці періоду, що пояснюють структурні зміни, які відбувалися в економіках країн за їхнього переходу до ринкової економіки.

Перехід Естонії від планової до ринкової економіки розпочався з дуже низького рівня ВВП на душу населення та продуктивності. Всередині 1990-х років в Естонії були успішно проведені реформи і намагання стабілізувати економіку, проте криза Росії 1998 року все ж негативно позначилася на розвитку естонської економіки. Однак економічне зростання відновилося вже 2000 року, коли спостерігалися значні фінансові потоки в економіку держави (і кредити, і прямі іноземні інвестиції) перед її вступом до ЄС [4].

Зростання показника продовжилося після приєднання до ЄС протягом 2004–2005 років, коли Естонія вела, як зазначено у звітах МВФ, надто експансіоністську фіscalну політику, що відобразилося також на зростанні частки державних інвестицій. Крім того, поглиблювалася інтеграція в ЄС, що, зокрема, призвело до збільшення кредитів та імпорту капіталу [4]. Ці процеси супроводжувалися оптимістичними очікуваннями щодо майбутнього доходу, що відобразилося на значному підвищенні заробітних плат, а це, своєю чергою, зумовило кредитний бум та зростаючу інвестиційну діяльність, насамперед у таких галузях, як фінанси та нерухомість. Внаслідок цього зростання ВВП перевищило його потенційний рівень, а це відобразилося на прискоренні інфляції, що передусім вплинуло на житловий фонд та будівництво [4]. Вже 2008 року спостерігався дефіцит у балансі урядових доходів-витрат у розмірі 2,8 % ВВП, а вкінці 2009 року – 1,7 % ВВП (тоді як упродовж 2004–2007 рр. – був профіцит) [5]. Однак на тлі цієї ситуації обсяг державних інвестицій залишився на високому рівні (блізько 6 % ВВП 2009 року), проте з акуратним процесом відбору проектів, з метою забезпечення саме продуктивного інвестування (в інфраструктуру, освіту та науково-дослідну діяльність) та співфінансуванням з боку фондів ЄС.

За даними Євростату, зростання промислового виробництва в Естонії у вересні 2010 року, порівняно з вереснем 2009 року, сягало 31,1 %, отож Естонія займала перше місце в ЄС за таким показником, а це, зокрема, відобразилося на збільшенні частки державних інвестицій у ВВП у зазначеній період, що триває і досі, хоча, за прогнозами Європейської Комісії, роль держави у процесах інвестування у найближчі два роки зменшиться [5].

Заслуговують уваги резонансні коливання частки державних інвестицій у ВВП Латвії, що відбулися упродовж 2005–2010 років. Після офіційного вступу Латвії в ЄС обсяг внутрішніх державних капіталовкладень почав зростати (133,9 млн латів або 59,3 % станом на 2005 рік у відсотках до попереднього)

[4], включаючи і збільшення обсягу бюджетних інвестицій у проекти, співфінансовані фондами ЄС, і така тенденція спостерігалася до 2008 року включно. Державні капітальні інвестиції 2009 року значно скоротилися, оскільки таке фінансування здійснювалися здебільшого коштами структурних фондів ЄС, тоді як держава зосередилася на соціальних виплатах з бюджету, оскільки 2008 року було проведено індексацію пенсій. Відповідно, бюджетні видатки за цією статтею зросли, а також зріс рівень безробіття внаслідок світової економічної кризи, що зумовило і до суттєвого збільшення виплат по безробіттю [4].

У Латвії було також створено Програму конвергенції з метою економічної стабілізації та зростання. Для зменшення наслідків економічної кризи і досягнення сталого розвитку економіки економічна політика уряду Латвії була спрямована, зокрема, на здійснення відповідальної і жорсткої податково-бюджетної політики, балансування видатків з доходів можливостей, а також забезпечення інвестицій і використання фондів ЄС [4].

Ситуація щодо державних інвестицій у Литві протягом 2004–2010 років практично аналогічна до тієї, що була у Латвії, що пов’язано зі вступом прибалтійських країн до ЄС. Світова економічна криза однаково сильно вплинула на економіку держав Балтії, що позначилося на зосередженні видатків держбюджету на соціальні цілі, в той час як обсяг державних капіталовкладень доволі різко зменшився [4].

Наступна група країн для аналізу – Вишеградська четвірка. Як проілюстровано на рис. 2, частки державних інвестицій в основний капітал зазнавали значних коливань протягом усього періоду, що знову-таки свідчить про високий ступінь залежності проведення внутрішньої інвестиційної політики від різноманітних чинників.

На рис. 2 бачимо, що кожна із держав характеризується надто різним рівнем участі в інвестиційних процесах, тому недоцільно порівнювати середню частку державних капіталовкладень у ВВП цієї групи зі США чи іншими групами, як це було зроблено у випадку держав Балтії.

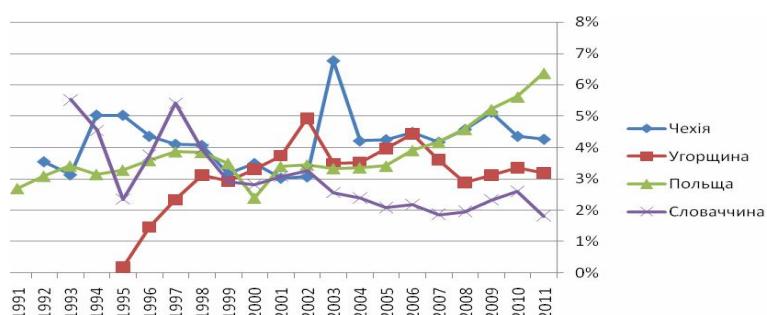

Рис. 2. Державні капіталовкладення країн Вишеградської Четвірки упродовж 1991–2011 pp., % ВВП. Розраховано автором на основі даних AMECO [3].

Зокрема, Угорщина почала від низького рівня державних капіталовкладень 1995 року, що становив лише 0,19 % ВВП, однак досягла значення 3 % 2011 року, а прогнозованим є зростання у понад 4 % до кінця 2013 року.

Відмінною від решти країн ІСС є ситуація у Словаччині, де частка державних капіталовкладень у ВВП має чітко виражену тенденцію до зниження, враховуючи і прогноз на найближче майбутнє [3].

Чеська Республіка характеризується коливаннями показника державних капіталовкладень у ВВП у межах рівня 4 %, за резонансним винятком протягом 2002–2004 років, коли показник сягнув значення 6,7 % ВВП, що, найімовірніше, було зумовлено інтеграційними процесами в країні напередодні приєднання до ЄС.

Найбільше виражена тенденція до зростання участі держави в інвестиційній політиці у Польщі. Країна проводила відносно стабільну політику державних капіталовкладень у період упродовж 1991–2004 років, тобто до вступу в ЄС, після чого частка державних інвестицій у ВВП має постійну тенденцію до зростання. Одним із чинників впливу на збільшення державного інвестування можна вважати проведення чемпіонату Європи на території Польщі, що відобразилося на активній розбудові інфраструктури, де головним інвестором була держава.

Наступна група країн, що аналізуємо, – ІСС-3, а саме: Болгарія, Румунія та Словенія. Як бачимо з рис. 3, протягом усього трансформаційного періоду і до 2004 року для кожної з країн притаманні свої особливості державних капіталовкладень, а вже після 2004 року спільним для трьох держав є практично однакова у часі тенденція як зростання, так і спадання частки державного інвестування у ВВП.

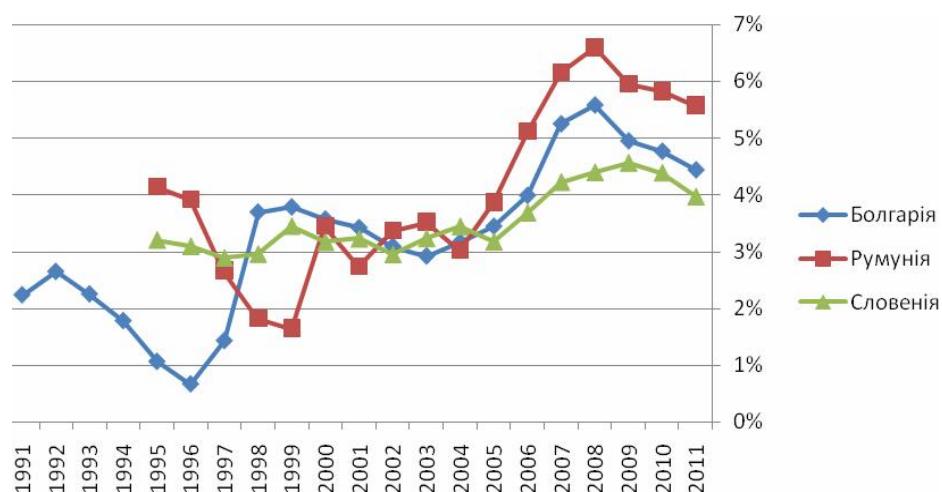

Рис. 3. Державні інвестиції країн ІСС-3 упродовж 1991–2011 років, % ВВП. Розраховано автором на основі даних АМЕСО [3].

Зокрема, у Болгарії спостерігалося падіння частки державних інвестицій протягом трансформаційного періоду і наступне зростання до 2008 року (Болгарія стала членом ЄС 2007 року), яке припинилося через вплив світової фінансової кризи і перебуває на рівні 4,5 % ВВП на сучасному етапі та, за прогнозами Європейської комісії, не зміниться [3].

Подібна ситуація спостерігається і в Румунії, де частка державних капіталовкладень у ВВП знижувалася протягом трансформаційного періоду, а тенденція на збільшення цієї частки розпочалася 1999 року і зараз цей показник становить 5,6 % ВВП.

Рівень державного інвестування у Словенії характеризується більшою стабільністю, ніж у інших країнах ІССЕ, і лише після вступу держави в ЄС, що відбулося 2004 року, мав тенденцію до збільшення. Середнє значення частки державних капіталовкладень у ВВП Словенії становить 3,6 %, а прогнозоване значення на найближчі два роки дорівнює 4 % [3].

На основі отриманих даних щодо країн постсоціалістичного простору, можна підсумувати отримані результати та відобразити існуючу тенденцію в інвестиційній діяльності кожної з держав протягом 1991–2011 років через використання середнього значення частки бюджетних інвестицій у ВВП, що відображене на рис. 4.

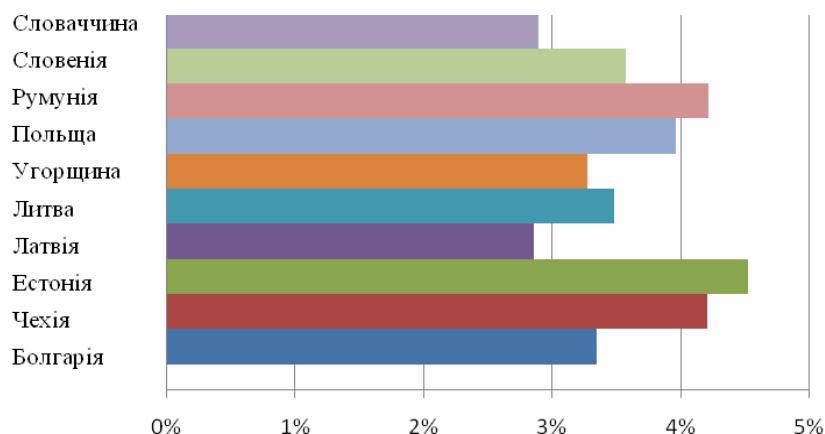

Рис. 4. Державні інвестиції як частка ВВП, середні значення за 1991–2011 рр., %. Розраховано автором на основі даних АМЕСО [3].

Отже, на основі емпіричного дослідження у даній статті можна зробити висновок, що бюджетна інвестиційна політика більшості країн ІССЕ протягом трансформаційного періоду і до вступу в ЄС характеризувалася відносно низькими показниками часток державних інвестицій у ВВП та їхніми коливаннями. Всередині 1990-х років частка бюджетних капіталовкладень у цих країнах значно зросла, порівняно зі значеннями попередніх років. Цьому

великою мірою сприяло відновлення внутрішніх заощаджень та нові потоки прямих іноземних інвестицій. Характерним практично для всіх країн (за винятком Польщі та Словаччини) є зниження частки бюджетних інвестицій у ВВП у період світової фінансової кризи та деякий час після неї, що зумовлено як падінням ВВП цих країн, так і проведенням державами рестрикційної фіскальної політики, а це, своєю чергою, негативно відобразилося на показниках державних видатків на інвестиційні цілі.

Загалом аналіз динаміки державних інвестицій засвідчує, що трансформаційний період розвитку країн ЄС супроводжувався поступовим збільшенням частки державних інвестиційних видатків у ВВП, чому сприяло, зокрема, приєднання досліджуваних країн до ЄС. Завдяки дослідженню з'ясовано, що серед країн ЄС найактивнішу державну інвестиційну політику проводять Естонія (4,5 % ВВП), Чехія та Румунія (обидві 4,2 % ВВП), в той час як найменше інвестують в основний капітал такі країни, як Латвія (2,86 % ВВП) та Словаччина (2,9 % ВВП).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій : навч. посіб. / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2000. – 160 с.
2. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг. – К. : Основи, 2001. – 670 с.
3. Macroeconomic database of the European Commission's Directorate General for Economic and Financial Affairs AMECO [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/. – Title from the screen.
4. The Tale of the Baltics: Experiences, Challenges Ahead and Main Lessons [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_briefs/2010/eb10_en.htm. – Title from the screen.
5. Eurostat Statistics Database [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>. – Title from the screen.

*Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013
Прийнята до друку 25.02.2013*

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF STATE INVESTMENTS IN COUNTRIES OF CENTRAL AND EAST EUROPE

Iryna Chaplia

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-46-02,
e-mail:iryyna.chaplia@gmail.com*

In the article we analyze the contemporary trends of state investments in Central and East European countries. The research of the dynamics of state investments in a historical retrospective during the transition period in these countries has been conducted. A comparative analysis of public investments indicators has been performed between the groups of Central and East European economies and the USA.

Key words: public investment policy, transition period, Central and East European Countries.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО
ИНВЕСТИРОВАНИЯ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ**

Ірина Чапля

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина 79000, тел. (032) 239-46-02,
e-mail: iryna.chaplia@gmail.com*

В статье проанализированы современные тенденции осуществления государственного инвестирования в странах Центральной и Восточной Европы. Исследована динамика государственных инвестиций в исторической ретроспективе на протяжении трансформационного периода стран региона. Проведено сравнительный анализ показателей государственного инвестирования между группами исследуемых стран, а также сопоставлено эти показатели с аналогичными для высокоразвитых государств, таких как США.

Ключевые слова: государственная инвестиционная политика, трансформационный период, страны Центрально-Восточной Европы